

Bachelorgradsoppgave

Demokratiundervisning og lærebøker Civic education and textbooks

I hvilken grad legger lærebøkene opp til undervisning om, eller til demokrati?

To what extent does the textbooks offer teaching lessons about- or for democracy?

Endre Helgetun

GLU360

Bachelorgradsoppgave i Grunnskolelærerutdanning for 5.-10. trinn

Lærerutdanning
Høgskolen i Nord-Trøndelag - 2015

HINT

SAMTYKKE TIL HØGSKOLENS BRUK AV KANDIDAT-, BACHELOR- OG MASTEROPPGAVER

Forfatter(e): Endre Helgetun

Norsk tittel: Demokratiundervisning og lærebøker: I hvilken grad legger lærebøkene opp til undervisning om, eller til demokrati?

Engelsk tittel: Civic education and textbooks: To what extent does the textbooks offer teaching lessons about-or for democracy?

Studieprogram: Grunnskolelærerutdanning 5.-10. trinn

Emnekode og navn: GLU360 Bacheloroppgave

Vi/jeg samtykker i at oppgaven kan publiseres på internett i fulltekst i Brage, HiNTs åpne arkiv

Vår/min oppgave inneholder taushetsbelagte opplysninger og må derfor ikke gjøres tilgjengelig for andre

Kan frigis fra: _____

Dato: 25.05.15

Endre Helgetun

underskrift

underskrift

underskrift

underskrift

Innhold

INNLEDNING	1
Bakgrunn.....	1
Avgrensing og problemstilling.....	2
Disposisjon	2
TEORI	2
Demokratiopplæring.....	3
Om, eller til demokrati	3
Kunnskapsløftet	5
METODE	6
MATRIKS 8 – SAMFUNNSFAG FOR ÅTTENDE TRINN	7
Hvordan blir begrepet demokrati nevnt?.....	7
Innhold i teksten som kan forbindes med demokrati	8
MONITOR 1 – SAMFUNNSKUNNSKAP FOR ÅTTENDE TRINN	10
Hvordan blir begrepet demokrati nevnt?.....	10
UNDERVEIS – SAMFUNNSKUNNSKAP 8-10	13
Hva sier boka om demokrati og deltakelse?	13
RESULTAT	15
En sammenligning av lærebøkene.....	16
En sammenfatning av sammenligningen	18
KONKLUSJON	19

Sammendrag

Et overordnet mandat skolen har, er å gi elevene evne til demokratisk forståelse og deltakelse. Dette er et mandat mange lærere er klar over, men mangler de didaktiske verktøyene for å gi elevene en opplæring ikke bare *om*, men samtidig *til* demokrati. Et verktøy lærerne har til disposisjon er lærebøker. I denne studien er det foretatt en lærebokanalyse av tre forskjellige lærebøker på ungdomstrinnet, nærmere bestemt åttende trinn. Alle lærebøkene er godkjente for bruk i skolen, og samtlige bøker er bygd med Kunnskapsløftet som grunnlag. Det er mange veier til Rom, og det viser seg at det er store forskjeller på i hvilken grad lærebøkene legger opp til undervisning om eller til demokrati. Den ene boka legger i liten grad opp til undervisning til demokrati. At lærebokforfatterne velger å fokusere på kunnskap om demokrati behøver ikke å bety at Kunnskapsløftets krav for måloppnåelse ikke blir innfridd. Det er nemlig en annen viktig faktor som ligger til grunn for at demokratiopplæringen skal gi gode fremtidige medborgere; læreren.

Innledning

Bakgrunn

I femte klasse ble jeg valgt til tillitselev, og skulle dermed representere klassen min i elevrådet. Dette var starten på min forholdsvis korte, men veldig lærerike politiske karriere. Senere ble jeg valgt inn i ungdomsrådet, og til slutt kommunestyret. I ettertid har jeg reflektert over det faktum at jeg har deltatt i flere forskjellige demokratiske prosesser, og jeg har representert en gruppe mennesker som har satt sin lit til at jeg var i stand til å tale deres sak. Var jeg overhodet klar over at jeg har vært med på å påvirke, representere og delta i forskjellige demokratiske prosesser? Det er heller mindre trolig. Jeg hadde nok en grunnleggende forståelse for hva et demokrati er, men liten kunnskap om hvorfor, og hvordan. Det bare var slik. Av den grunn har jeg fått en interesse av hvordan man best mulig kan gi en opplæring og undervisning som gir elevene en forståelse av ikke bare hva et demokrati er, men hvordan man kan bli gode medborgere, og delta aktivt i de demokratiske prosessene.

Et særdeles viktig, overordnet mandat skolen har, er å:

«Stimulere elevene i deres personlige utvikling og identitet, i det å utvikle etisk, sosial og kulturell kompetanse og evne til demokratiforståelse og demokratisk deltakelse» (Saabye, 2013. 25)

Det er mange veier man kan ta for å utvikle elevenes evne til demokratiforståelse og demokratisk deltakelse, men i denne oppgaven velger jeg å fokusere på en av disse veiene: Hvordan legger lærebøkene opp til undervisning til demokrati? Lærebøker har vært, og er fremdeles en viktig del av undervisningen i skolen. Noen lærere lar lærebøkene styre undervisningen i stor grad, andre velger å benytte bøkene i mindre grad. Uavhengig av hvilken grad læreboka benyttes, er det uansett en sikker kunnskapskilde som elevene har i ranselen sin, og er muligens den første kilden de benytter for å tilegne seg ny kunnskap. Derfor vil jeg i denne avhandlingen se nærmere på noen få utvalgte lærebøker i samfunnskunnskap på åttende trinn. Der vil jeg se i hvilken grad de legger opp til undervisning om, eller til demokrati.

Avgrensning og problemstilling

Læreren er for mange elever den viktigste kilden til kunnskap. Derfor ville jeg i første omgang utføre en studie på hvordan læreren legger opp til undervisning i temaet demokrati. Senere fant jeg ut at jeg heller vil se på et av hjelpemidlene som finnes i skolen som både læreren, og eleven kan benytte seg av, nemlig lærebøkene. Noen lærere benytter i større grad seg av lærebøkene enn andre, og på det grunnlaget vil jeg se nærmere på hvordan lærebøkene legger opp til undervisning om, eller til demokrati. En god lærer og en god lærebok bør være en god oppskrift for en god demokratiundervisning. Jeg vil også se litt nærmere på hvordan læreren kan benytte seg av innholdet i boka til fordel for elevene og demokratiundervisningen. For å gi en helhetlig vurdering av læreverket ville det ha vært hensiktsmessig å studere både lesebok, oppgavebok, lærerveiledning og tilhørende internettressurser, men på grunn av rammen denne oppgaven gir, velger jeg å fokusere utelukkende på leseboka. Av samme grunn velger jeg kun å sammenligne tre forskjellige lærebøker.

Problemstillingen og hovedtemaet i denne bachelorgraden lyder som følger:

I hvilken grad legger lærebøkene opp til undervisning om, eller til demokrati?

Disposisjon

Etter teori- og metodekapittelet kommer det et lengre kapittel hvor jeg viser til innholdet i de forskjellige bøkene, og diskutere i hvilken grad boka legger opp til undervisning om, eller til demokrati, samt se litt nærmere på hvordan læreren kan bygge videre på innholdet i boka, for å gi undervisning til demokrati. På slutten av hovedkapittelet foreligger det en sammenligning av de tre utvalgte lærebøkene. Der er det satt opp noen kriterier som til sammen skal gi et grunnlag for vurdering om læreboka legger opp til undervisning om, eller til demokrati. I vedlegget vil du finne et skjema for sammenligningen, som er grunnlaget for konklusjonen.

Teori

Det finnes en del studier som tar opp temaet demokratiopplæring, blant annet elevens demokratiforståelse, deltakelse og demokratisk beredskap. Det finnes også mye teori om hva demokrati er, hvordan demokratiet i skolen fungerer, og hvordan gi elevene best mulig demokratiopplæring. Først vil jeg avklare sentrale begrep som gjør seg gjeldende i en studie om demokratiopplæring, for deretter å avklare viktige momenter i Kunnskapsløftet.

Demokratiopplæring

Det finnes flere former for demokrati, og måten landet styres på er forskjellig fra stat, til stat. Det er også forskjell på lokaldemokrati, skoledemokrati og nasjonalt demokrati. Et begrep som brukes for å beskrive demokratiopplæring, og borgerens kunnskap om samfunn og politikk er *demokratisk dannelse* (Tønnesen og Tønnesen, 2007). Tønnesen og Tønnesen stiller spørsmålet: Hvem skal gi opplæring og demokratisk dannelse? Demokratiopplæring blir gitt på flere forskjellige arenaer, men en hovedinstitusjon vil være skolen, og læreren.

Det er først og fremst folket som bestemmer i et demokrati. For at folket skal kunne bestemme, må borgerne ha tilstrekkelig med relevant kunnskap og kompetanse. Det er denne kunnskapen skolen, læreren og læreboka til sammen, skal gi. Det finnes forskjellige måter å gi denne opplæringen på. Er man ute etter et fasitsvar, skal man lete lenge. Likevel er det metoder som vil være mer hensiktsmessig enn andre. Å lære om antall representanter på Stortinget gir en grunnleggende kunnskap om en av de demokratiske institusjonene, men gir ikke mye rom for refleksjon rundt demokratiet.

Utdanningen skal fremme deltaking, medbestemmelse, refleksjon og kunnskap om det samfunnet vi lever i. Det finnes ingen formell kvalitetssikring av demokratiopplæringen og demokratiforståelsen i Norge, sett bort i fra kompetansemåla fra Kunnskapsløftet (Ainley, Schulz, Friedman, 2013). I studien om demokratiforståelse verden over av ICCS fant de, etter en undersøkelse av lærere, og deres demokratiundervisningspraksis at:

«The study's findings indicate that teachers are very well aware of their civic and citizenship education obligations, but that they have a somewhat weak command of the didactical tools needed to fulfill these obligations» (Ainley, Schulz, Friedman, 2013, 318).

Undersøkelsen viser at norske lærere er klar over det mandatet de har, men at de ikke evner å gi en god nok undervisning om, eller til demokrati fordi de mangler viktige didaktiske verktøy for å overholde ansvaret de har. Dette er en av grunnene til at jeg velger å se på lærebøker, og de mulighetene ei lærebok kan gi.

Om, eller til demokrati

«Kunnskaper om politikk og samfunn er tradisjonelt skolens fremste bidrag til å utdanne elever for demokrati» (Solhaug og Børhaug, 2012, 46). For å være en god medborger må man ha kunnskaper om hvordan demokratiet fungerer. Man må vite når man er gammel nok til å stemme ved valg, om det er lov å demonstrere, hvordan man debatterer og hvordan saksgangen på Stortinget foregår. Dette er en formell kunnskap alle bør inneha for å være

deltakende i demokratiet. I de senere år har noe av kritikken av demokratiopplæringen gått ut på at undervisninga legger for mye vekt på nettopp denne kunnskapsformen, og for liten vekt på å gi elevene erfaring, evne til refleksjon og deltakelse. ICCS er en organisasjon som studerer elevers demokratikunnskap verden over. Ett av deres funn er at lærerne mener at reine kunnskapsmål om demokrati bør komme i andre rekke, og at undervisning som gir elever evne til å delta, diskutere, reflektere og analysere demokratispørsmål bør være førsteprioritet.

Janicke Stray refererer til Audigier (2000) som har identifisert to ulike klassifiseringer av nøkkelkompetanser man bør inneha for å delta i et demokratisk samfunn. I den første klassifiseringen belyser de den kognitive, affektive og sosial- eller handlingskompetanse. Den kognitive kunnskapen omhandler kompetanse om det praktiske ved et demokrati, kunnskaper om demokratiske institusjoner, verden, juridiske og politiske og menneskerettslige prinsipper (Stray, 2009). Dette er kunnskaper som bør ligge til grunn for en videre demokratiopplæring som går utover det å stemme ved valg. Den affektive og handlingskompetansen er kunnskap som går ut over den formelle faktakunnskapen, og er heller problematisk å måle.

«Demokratisk medborgerskap er en evigvarende læringsprosess, og det demokratiske samfunnet er på den måten et læringssamfunn. Kjernen i læringssamfunnet er at deltagerne tilbys rikelig tilgang til utdanning» (Stray, 2009 s. 34).

Å lære om demokratiet er en lang prosess. En skoletime i samfunnsfag er ikke tilstrekkelig for å gi elevene den kompetansen Kunnskapsløftet krever.

Solhaug og Børhaug lister opp forskjellige typer kunnskap. Ett av disse kalles *deklarativ kunnskap*, eller faktakunnskap. Denne kunnskapen omhandler det formelle politiske systemet og detaljer ved institusjonene (Solhaug og Børhaug, 2012). Det er dette jeg velger å kalle kunnskap *om* demokrati. Videre lister de opp begrepskunnskap, logisk kunnskap, analog kunnskap og metakunnskap.

Læreboka er en sterkt styrende faktor for elevens begrepskunnskap og begrepsforståelse. Det er mye informasjon som ligger bak et begrep, dermed kan begrep kalles fortettet innsikt (Overrein og Smidt, 2010). Et viktig poeng som Overrein og Smidt tar opp er at elevene ikke må fremmedgjøres fra sitt eget språk, men bli veiledet og opplært i samfunnsfagets begrepsapparat. Dermed kan begrepsopplæring være et selvstendig didaktisk komponent i undervisningen (ibid.).

Å ha en evne til å se sammenhenger i det demokratiske systemet kalles analog kunnskap. Den logiske kunnskapen går ut på å være i stand til å reflektere, og sette sammen enkeltheter og bruke de på en logisk måte i for eksempel en diskusjon. Metakunnskapen handler om å være i stand til å reflektere over egen kunnskap. Det er en sammenfatning av disse forskjellige kunnskapene jeg, for enkelthetsens skyld, velger å kalle kunnskap *til* eller *for* demokrati.

Kunnskapsløftet

Kunnskapsløftet er det øverste styrende organet for lærere og ansatte i skolen. En skal ikke lete lenge før demokratiopplæring nevnes. Allerede i innledningen i den generelle delen blir demokratiopplæring nevnt, og skal man se stort på det, kan vi jo tolke det hen at all samfunnsforberedende undervisning handler om demokratiopplæring, nettopp fordi vi lever i et demokrati samt at vi ønsker å gi demokratiopplæring til framtidige generasjoner.

Ellers, kan vi lese i den generelle delen at det skal legges vekt på at eleven skal ha sosial og kulturell kompetanse og medvirke i sin egen skolegang, samt samarbeid med hjem og lokalsamfunn.

Kunnskapsløftet understreker i hovedområdet for samfunnskunnskap at verdien av likestilling, medborgerskap og utvikling av demokratiske ferdigheter er viktige dimensjoner for opplæringen i samfunnskunnskap. Det er skolen i sin helhet som har ansvaret for å gi en god demokratiundervisning. Det kommer til syne gjennom den generelle delen av Kunnskapsløftet, men ofte er det samfunnsfaget som får ansvaret for å gi denne undervisningen, siden det er der de lærer om Stortinget og forskjellige valg. Det nye Kunnskapsløftet fra 2006 har en hensikt i å være mindre detaljert enn de foregående planene, og blitt mer generell, og samtidig viser en tendens til at demokratiopplæringen skal gå utover den tradisjonelle samfunnskunnskapsundervisningen. Elevene skal fremdeles ha et grunnleggende oversyn over det politiske systemet, og de skal ha en tenkning om deltakelse, medborgerskap, påvirkning og politikk (Solhaug og Børhaug, 2012).

Det er flere av kompetansemåla som omhandler demokratiopplæring, men bare ett kompetansemål som omhandler demokrati direkte. Elevene skal kunne:

«Gje døme på kva samarbeid, medverknad og demokrati inneber nasjonalt, lokalt, i organisasjonar og i skolen» (Saabye, 2013, 76).

Som nevnt tidligere er det ingen formell kvalitetssikring av undervisningen som blir gitt, bortsett fra kompetansemåla. Derfor er det opp til hver enkelt lærer, samfunnsfaglærer eller ei, å sette seg inn i kunnskapsløftet og skolens læreplaner.

En lærer skal hele tiden være i dialog med elevene, han skal integrere kunnskap, reflektere, stille spørsmål, ha høy toleranse for uenighet, skape gode dialoger om forskjellige politiske spørsmål, vise god politisk og kulturell kyndighet, utvikle elevenes syn fremfor å fremme sine egne, og sist men ikke minst: arbeide aktivt mot at elever marginaliseres kunnskapsmessig, sosialt og politisk.

Metode

Som forskningsdesign for denne oppgaven har jeg valgt å foreta et litteraturstudie og en komparativ lærebokanalyse. Selve problemstillingen åpner ikke i grunn for andre forskningsmetoder enn å gå i dybden i noen av lærebøkene som finnes i samfunnskunnskap for åttende trinn. Det finnes ikke alt for mange bøker, avhandlinger og teori som tar opp temaet undervisning *om*, eller *til* demokrati. Av den grunn er det i denne oppgaven benyttet relevant teori om selve demokratiopplæringen, samt skolen og demokratiet, kombinert med selve innholdet i lærebøkene. Teorien vil dermed være sekundærkilder, lærebøkene er da primærkilden. Oppgavens lengde tillater ikke stort sett mer datamengde enn tre lærebøker.

Dette er en kvalitativ litteraturstudie, hvor jeg ser på innholdet i de enkelte lærebøkene for deretter å foreta en sammenligning. For å presentere en mest mulig representativ datamengde har jeg valgt tre forskjellige lærebøker fra tre forskjellige store forlag, Cappelen, Aschehoug og Gyldendal, hvor alle har forskjellige forfattere. Alle lærebøkene er godkjent for bruk i skolen, og alle bøkene skal legge det samme grunnlaget for måloppnåelse etter tiende trinn. I siste del av oppgaven er det fremstilt en systematisk sammenligning og egen vurdering av i hvilken grad lærebøkene legger opp til undervisning *om*, eller *til* demokrati.

Et demokratisk samfunn er skapt av mennesket, og oppstår ikke naturlig. Det demokratiske samfunnet har vokst frem fordi vi, som borgere er opptatt av å opprettholde demokratiet ved å gi elever en demokratiopplæring. Skolen har tatt ansvaret for å gi elevene nettopp denne opplæringen. Måten denne opplæringen blir gitt på, varierer fra skole til skole, lærer til lærer, og lærebok til lærebok. Denne oppgaven har derfor en konstruktivistisk tilnærming til datamaterialet. Det finnes ingen fasitsvar på hva som er den perfekte medborgeren, eller perfekte demokratiopplæringen. Ideer, begreper, organisasjoner og politiske institusjoner er sosiale konstruksjoner (Ringdal, 2001). Ideen om en god demokratiopplæring er basert på samfunnets konstruksjoner, og kan forandres (helst til det bedre). Dette er den metodikken denne oppgaven er bygd på.

Matriks 8 – Samfunnsfag for åttende trinn

Hvordan blir begrepet demokrati nevnt?

I kapittelet «Makt» i boka Matriks 8, som er en samfunnskunnskapsbok for åttende trinn, nevnes ordet demokrati sju ganger. I første omgang blir begrepet *demokrati* nevnt på side 48, hvor boka velger å gi et historisk blikk på grunnloven. «Med den nye Grunnloven blir Norge et demokratisk land, i alle fall sammenlignet med andre land på den tiden» (Andresen m.fl, 2006). Videre nevnes det at grunnloven er grunnmuren i et demokrati, etterpå gis det en ordforklaring på hva demokrati er: «Demokrati = gresk ord som direkte oversatt betyr folkestyre. Brukes i dag om land som har frie valg og en fri presse» (ibid.). Dette er en helt grei forklaring overfor elevene i første omgang, men for å kunne oppnå en dypere forståelse av hva demokrati og medborgerskap er, kan det bli litt tynt. Skal jeg si noe om dette er opplæring til, eller om demokrati, må jeg si at dette handler om opplæring *om* demokrati. På 2000-tallet oppstod det kritikk om medborgerundervisningen som la alt for mye vekt på faktakunnskap om demokrati og styresett (Solhaug og Børhaug, 2012). Dette er kunnskap som har veldig liten relevans for elevenes demokrati og medborgerskap. Schultz fant i 2010 (sitert av Solhaug og Børhaug, 2012) at «å fremme elevenes kritiske refleksjon og uavhengige tenking» bør være et viktigere mål, enn det å gi ren faktainformasjon om demokrati og styresett.

For å finne neste tema hvor ordet demokrati blir nevnt må vi hoppe til side 61: «I Norge i dag, og i andre land som kaller seg demokratiske, er det *valg*» (Andresen m.fl, 2006). Dette står under delkapittelet «Hvordan styres Norge?» Det er viktig å tilpasse språket i teksten til elevenes modningsnivå. Det har lærebokforfatterne gjort, men ordet demokrati betyr så mye mer enn valg. Vi tar det ofte regel som gitt hva ordet *demokrati* innebærer. Den direkte oversettelsen som er gitt ovenfor sier lite om hva et demokratisk styresett innebærer, eller hvordan det bør organiseres. «Det vi mangler er imidlertid en oppfattelse av hva demokrati er» (Hanssen, Helgesen og Vabo, 2005 s. 40). Dette gjelder nok også i stor grad i lærebøkene. Når læreboka stiller spørsmålet: «Hvordan styres Norge?» bør læreren først og fremst kunne utdype utsagnet om at i demokratiske land, er det valg. For deretter å gi en forklaring på hvordan et valg er med på å gjøre et land demokratisk. Geir Bjarne Marjavara fant i sin mastergradsoppgave at ungdomsskoleelevers forståelse for begrepet demokrati går langt utover det de lærer i samfunnsfagstimene. Han skriver at informantene tilsynelatende hadde problemer med å skille på hva som er demokratiske prinsipper og ikke. Han forsøkte å aktiviserte elevene under intervjuet, og dermed fant han at «kunnskapen og evnene deres går

langt utover det å stemme på de forskjellige partiene» (Marjavara, 2013 s.87). Han skriver at dette er en kompetanse som elevene har opparbeidet seg gjennom heimen, læreren og måten skolen legger opp undervisningen på. Dette er et tydelig tegn på at en demokratiundervisning ikke bare bør legges opp etter hvordan læreboka ordlegger seg, men en blanding av lærerens vurdering og ledelseskompentanse. Et annet viktig moment er lærerens evne til å planlegge undervisning som gir en god samfunnsmessig kontekst, integrere erfaringer, bygge teori, samtale i profesjonelt lærerfelleskap og være ansvarlig overfor det mandatet skolen bygger på (Solhaug og Børhaug, 2012).

På side 67 har lærebokforfatterne presentert en (mest sannsynligvis fiktiv) «5 på gata», hvor de har stilt spørsmål til seks forskjellige personer med forskjellig alder og bakgrunn om de skal bruke stemmeretten sin. De svarer på en slik måte vi kan forvente oss at forskjellige nordmenn vil svare på. Den ene svarer: «Selvfølgelig skal jeg stemme! Hvis vi vil være med å påvirke må vi bruke stemmeretten. Det er jo det som er demokrati, at vi velger hvem som skal styre i vårt sted» (Andresen m.fl, 2006).

Det er mye som handler direkte om demokrati i kapittelet «Makt», men dette er de eneste gangene at ordet demokrati blir nevnt i selve teksten. Det er òg flere oppgaver og spørsmål som handler om demokrati og forskjellige aspekter ved demokratiet, men disse blir valgt bort til fordel for hva som står i selve teksten på grunn av at denne oppgavens omfang avhenger av overveide valg og bortvalg. Boka gir flere gode eksempler på demokrati og medborgerskap uten å presisere overfor elevene at dette handler om demokrati. I neste kapittel vil noen av disse eksemplene belyses ved å foreta en vurdering av tekstinnholdets relevans for demokratiopplæringen.

Innhold i teksten som kan forbindes med demokrati

Matriks 8 har som tidligere nevnt ikke et eget kapittel som er tilegnet demokratiundervisningen. I forrige kapittel ble det påpekt momenter som er direkte relatert til demokratiopplæring. Det vil i dette kapittelet bli gitt en del eksempler på innhold i teksten som kan forbindes med, og relateres til demokrati.

Den første delen av kapittelet i Matriks 8 handler om Rosa Parks' uformelle makt under raseskillepolitikken i USA på 50-tallet. Dette er ikke noe som nødvendigvis kan ses i sammenheng med demokrati ved første øyekast, men her er det heller mer opp til den enkelte lærer som underviser i faget hva han mener det bør legges vekt på. Tidligere så vi på Matriks' forklaring på hva demokrati er: «et demokrati har frie valg». Når en så stor del av den

amerikanske befolkningen ble fratatt stemmeretten, kan kanskje læreren forsøke å få elevene til å reflektere over i hvilken grad de virkelig hadde et demokrati. Er det et demokrati når ikke alle hadde muligheten til å avgi stemme ved valg? Er det et demokrati når ikke alle har samme mulighetene og rettigheter? Demokrati kan forstås på flere ulike måter, men hovedbudskapet her er at det er viktig å utdanne demokratiske medborgere, samt at de er i stand til å delta i forskjellige demokratiske prosesser. For å få det til vil slike spørsmål som nevnt ovenfor være avgjørende for å få elevene til å reflektere over, og stille spørsmål ved demokratiet.

«Undervisning – å formidle kunnskap – er lærerens viktigste oppgave i klasserommet. Målretta undervisning er et samspill mellom faglige mål i læreplaner, elevkunnskap og faglige bidrag fra elever og samfunnsmessig kontekst» (Solhaug og Børhaug, 2012 s. 23)

Lærebøker er et veldig styrende organ for undervisningen. Det er disse bøkene elevene har å forholde seg til. Det er disse bøkene som elevene henter informasjon fra i første omgang. Når det er sagt, ligger det også et stort ansvar hos læreren om hvordan undervisningen blir lagt opp. Solhaug og Børhaug skriver i boken *Skolen i demokratiet: Demokratiet i skolen* om viktigheten bak å utnytte elevenes kunnskap, meningsytringer og diskusjoner i undervisningen: «Dette krever at læreren evner å lede, oppsummere og reformulere diskusjonene» (Solhaug og Børhaug, 2012 s. 23). Ved manglende evne til å lede undervisningen, kan elevene ta med seg boken hjem, lese om Rosa Parks som levde i et velfungerende demokrati, og ta det for god fisk. Det handler ikke om å sette svaret i hodet på elevene med to streker under, men heller å gi dem oppskriften på hvordan de kan reflektere og stille kritiske spørsmål ved det de leser.

Matriks 8 har et tema om organisasjoner hvor første setningen lyder som følger: «Det finnes mange organisasjoner som arbeider for å endre samfunnet». (Andresen m.fl, 2006) I neste avsnitt kommer setningen: Organisasjoner driver også med påvirkning, selv om det sjelden er for å folk til å kjøpe noe. De ønsker å påvirke folks tenkemåte og oppførsel» (ibid.). På samme side står det om NAF, som passer på at politikerne holder det de lover, samt at de møter politikerne for å fortelle om sine syn. Vi har to forskjellige liberale tenkemåter når det gjelder vårt demokratiske styresett. Den ene kalles konkurransedemokrati, den andre kalles pluralisme. I den pluralistiske tenkemåten finnes det interessegrupper som fungerer som et viktig bindeledd mellom staten og individet. Dette er interessegrupper som kan være med å påvirke den politiske eliten gjennom å fremme sine holdninger og politiske syn, slik som Matriks 8 beskriver NAF (Solhaug og Børhaug, 2012). For å utdype det som står i boken kan,

og bør læreren improvisere, samt stille spørsmål til klassen om de kjenner til noen flere slike organisasjoner, og om de eventuelt er medlemmer i en slik organisasjon. Det er en stor mulighet for at flere av elevene er medlemmer, og har vært med på å påvirke uten at de er klar over at det er en demokratisk prosess.

En fri presse er essensielt for et godt fungerende demokrati. Det samme gjelder ytringsfriheten. Matriks har et kapittel om medier, og den makten forskjellige medier sitter på. De peker på viktigheten ved å opplyse folkemassen om hendelser rundt om i Norge og verden, og kaller mediene, som mange andre, «den fjerde statsmakt». Boken har også et delkapittel der den tar opp viktige problemstillinger ved mediene og mediebruk: hvor langt går ytringsfriheten? Skal vi skjerme privatlivet til mennesker, eller er alt offentlig? Boken beskriver at pressen har makt. Lærebokforfatterne eksemplifiserer et tilfelle i en avis, hvor to barn var nær ved å bli sendt tilbake til foreldrenes hjemland. De endte opp med å få bli. Det står ingen videre beskrivelse av hvordan mediene har en slik makt. Her vil det være hensiktsmessig for en lærer å utdype det som står i teksten, og gjerne spille på elevenes kunnskaper og erfaringer. Hvorfor får barna bli i Norge etter å ha vært i avisen? Hvem er det som får dårlig omdømme dersom barna blir sendt ut? Hvilke ringvirkninger får det?

Monitor 1 – samfunnskunnskap for åttende trinn

Hvordan blir begrepet demokrati nevnt?

I motsetning til Matriks 8, har begrepet *demokrati* fått et eget kapittel. I selve innledningen til kapitlet nevnes det at det finnes både skoledemokrati, lokaldemokrati og politikk. Allerede viser denne læreboka at det finnes flere aspekter ved et demokrati, samt at det ikke finnes én enkel måte å forklare demokratiet på. Boken legger opp til at eleven skal lære om: hva et demokrati er, forskjellige måter for demokrati, hvordan du som elev kan være med å bestemme på skolen din og hva Den Europeiske Union er.

I likhet med Matriks 8 har også denne boken en ordforklaring på hva demokrati er: «En styreform der folket er med på å bestemme i landet» (Bernert og Borge, 2006 s. 6). Begrepet *folkestyre* benyttes ikke i denne boken, men ordlegger seg heller at folket er med på å bestemme. En bedømmelse om den mest korrekte ordforklaringen, er avhengig av hvilken form for demokrati som føres i de enkelte land.

Neste delkapittel har fått tittelen «Demokratiets mange ansikter». Her får lærebokforfatterne mulighet til å utdype hva det vil si at et land, eller skole styres demokratisk. Videre beskriver boken at:

«Demokrati betyr at folket har politisk innflytelse over det som bestemmes. Det kan for eksempel gjelde saker som har betydning for landet, kommunen eller skolen din. Det vil si at de som blir berørt av en beslutning også skal være med å bestemme» (Berner og Borge, 2006 s. 8).

Her har lærebokforfatterne utdypet ordforklaringen på forrige side. Det vil være opp til læreren å forklare forskjellen mellom *folkestyre* og *politisk innflytelse*. Boken bruker et eksempel fra dagliglivet til en elev, ved at et demokrati kan sammenliknes med diskusjonen rundt matbordet om hva som skal stå på neste handleliste. Eleven kan komme med ønsker om hva han eller hun ønsker som pålegg den neste uken. Som oftest er det grunn til å tro at foreldrene etterkommer disse ønskene så lenge det er innenfor rimelighetens grenser. Man kan komme med ønsker, men til syvende og sist er det foreldrene som tar siste avgjørelsen, fordi det er de som styrer økonomien. Praksisen er tilnærmet lik i det politiske miljøet, sett bort i fra at man ikke kan velge nye foreldre hvert fjerde år.

Solhaug og Børhaug understreker viktigheten av å spørre elevene om de opplever at skolen de går på er demokratisk organisert.

«Det avgjerande for om skulen er demokratisk eller ikkje, er ikkje lærarane og rektor sitt demokratiske sinnelag og velvilje, men i kva grad skuleorganisasjonen generelt og prosedyrereglar spesielt er i samsvar med demokratiske prinsipp» (Solhaug og Børhaug, 2012 s. 108).

Monitor 1 beskriver at elevråd er en del av skoledemokratiet som igjen er en del av disse demokratiske prinsippene. Elevene har rett til å være med å bestemme over saker som angår dem selv. Etter selve teksten om elevråd blir det stilt et spørsmål hvor elevene kan tenke over hvor viktig det er for dem at de får være med på å bestemme hvor mye tid de forskjellige tema får i samfunnsfaget. Dette er nærmest et hint til læreren som burde hjelpe elevene til å reflektere over i hvilken grad de ønsker å være med å bestemme over faget. Uten tilbakemelding fra elevene, blir det vanskelig for læreren å tilpasse undervisningen.

Videre forsøker boka å beskrive hva et direkte demokrati innebærer, og hva som kjennetegner et direkte demokrati. I forhold til Matriks 8, har denne boken en stor andel tekst som kan oppfattes som tung for en åttendeklasseelev. Det presenteres mange nye ord og begrep som

kan være vanskelig å fordøye. Tønnesen og Tønnesen beskriver i boken *Demokratisk dannelse*, at begreper er abstraksjoner. Begreper beskriver ikke virkeligheten, men at de skal være til hjelp for å holde orden på virkeligheten. Når boken bruker begrepet *debatt*, kan mange av elevene forbinde det med politikere som kjefter på hverandre på TV. Begrepslære er en viktig del av det å forstå, og ikke minst beskrive hva et demokrati er. Begreper er med på å forenkle og strukturere verden og virkeligheten for oss (Tønnesen og Tønnesen, 2007). Hvordan kan læreren beskrive hva en debatt er, slik at elevene best mulig kan beskrive viktigheten av debatten i et demokrati? En debatt er en samtale som har som mål å komme fram til en politisk avgjørelse (ibid.). Elevrådet har mest sannsynligvis flere forskjellige debatter i løpet av et møte, det samme har nettopp politikere i høyere organ. Her gjelder det igjen, å bygge på de kunnskaper som elevene sitter inne med.

Den andre av de to demokratiske modellene som nevnes i Monitor 1 er *representativt demokrati*. Det beskrives både på nasjonalt nivå og på lokalt nivå, som i et elevråd. Boka sammenligner prosessene i et elevråd med prosessene på Stortinget. Videre tar boka opp forskjellige fordeler og ulemper ved et representativt demokrati. Resten av demokratikapittelet handler om valg, valgordninger, den europeiske union og den lovgivende og bevilgende makt. Alt dette er ren faktakunnskap om demokratiet. Med unntak av noen eksempler, sammenligninger og «tenk over» -spørsmål er det lite som oppfordrer til undervisning *til* demokrati.

«For at elevene skal fungere som borgere i et demokrati, må skolen hjelpe dem til å bli seg bevisste den rangen og verdigheten der er tildelt i den demokratiske staten, de må få anledning til å skaffe seg omfattende og varierte kunnskaper for å kunne bedømme og delta i den politiske prosessen, de må få mulighet til å oppøve ei rekke nødvendige ferdigheter, de må bli stimulert til å utvikle sin normative og politiske dømmekraft, de må i noen grad gis medbestemmelse og bli vant med å ta avgjørelser» (Tønnesen og Tønnesen, 2007 s. 83).

Bidrar det teksttunge kapittelet om demokrati i Monitor 1 til at elevene blir vant til å ta avgjørelser? Et bastant svar vil lyde: nei, ikke uten hjelp og tilrettelegging fra lærer. Blir de stimulert til å utvikle sin normative og politiske dømmekraft? Blir elevene overlatt til seg selv, og får ansvaret for å lese hele kapittelet selv, er det lite sannsynlig. Med tekster som kun omhandler de faktiske forhold ved et demokrati, kan det være vanskelig å reflektere og vurdere egen demokratisk dannelse uten veiledning fra læreren.

Får de anledning til å skaffe seg omfattende og varierte kunnskaper for å kunne bedømme og delta i den politiske prosessen? Når et land styres av folket på en demokratisk måte, forutsetter det et høyt kunnskapsnivå hos folk flest (Tønnesen og Tønnesen, 2012). Tønnesen og Tønnesen stiller spørsmålet: Hvilken kunnskap er viktigst å inneha for å kunne bedømme og delta i den politiske prosessen? En generell forståelse av hvordan demokratiet er bygd opp er det nok liten tvil om at er vesentlig. Dette kan Monitor 1 i stor grad bidra til. Boka gir greie og enkle forklaringer til demokratiets mange ansikter. Dersom læreren forsikrer seg om at elevene har forstått de forskjellige begrepene, er dette et greit utgangspunkt til videre deltakelse i den politiske prosessen.

For å takle nye politiske utfordringer må elevene være kreative, mangfoldige og løsningsorientert samt å ha kunnskaper til å ikke bare tilpasse seg politikken, men forbedre den (ibid.).

«Samfunnskunnskapen er ikke og kan ikke aleine være ansvarlig for den demokratiske dannelsen!» (Tønnesen og Tønnesen, 2012 s. 85). Dette er et viktig poeng som kanskje dessverre ofte blir glemt i skolehverdagen. Alle lærere og faglærere forplikter seg til det som står i den generelle delen av læreplanen. Å gi en god demokratisk dannelse er en del av denne læreplanen. Å gi undervisning om demokrati i samfunnskunnskap kan være et godt utgangspunkt for å gi elevene den grunnleggende kunnskapen de behøver for å jobbe videre med den demokratiske dannelsen, også i andre fag. Aller først gi undervisning om demokrati, deretter undervisning til demokrati.

Underveis – samfunnskunnskap 8-10

Hva sier boka om demokrati og deltakelse?

Den tredje og siste boka i denne studien er betraktelig større enn de to andre. Dette er fordi den dekker læreplanmål for hele ungdomstrinnet. Ved første øyekast på innholdslista er det nesten alle kapitlene som kan knyttes opp mot demokratiopplæring. Derfor er det hensiktsmessig å plukke ut det kapittelet som direkte tar opp temaet demokrati.

Kapittel 5 er det kapittelet i boka fra *Underveis* som det er mest hensiktsmessig å gå dypere inn i. Ved å se kun på underoverskriftene i kapittelet kan man forvente seg å lese om demokratiets historie og hvordan de forskjellige politiske organene fungerer.

Den første delen av kapittelet gir elevene et innblikk i det faktum at demokrati er en gammel tankegang. Videre fortelles det om liberalismen, uavhengighetserklæringen i USA, opplysningstida og den norske grunnloven. Under temaet om den norske Grunnloven kan vi

lese om folkesuverenitetsprinsippet, maktfordelingsprinsippet og menneskerettighetene. Underveis har også en historiebok hvor de går nærmere inn på året 1814, derfor er det i samfunnskunnskapsboka lagt mer vekt på de tre forskjellige prinsippene. Det fortelles, og gis forklaring om ytringsfrihet, religionsfrihet, forsamlingsfrihet og rettsikkerhet.

En forståelse av og kunnskap om hvordan demokratiets styreform er bygd opp er en del av de felles spillereglene elevene bør forstå før de kan forflytte seg videre inn i den politiske debatten. Av den grunn har boka servert faktakunnskap om Stortinget, odelstinget, Stortingsmeldinger, Stortingsforhandlinger, saksganger, regjering, valg, parlamentarisme, sametinget, monarki og republikk.

Underveis er den første av de tre utvalgte lærebøkene som setter opp motsetninger til demokratiet, og synliggjør at det ikke er alle land som fører demokrati som styreform.

«Hovedoppgaven til faget samfunnskunnskap har lenge vært å gi framtidige borgere opplysning om samfunn og politikk, slik at de kunne bli seg bevisst hvilke rettigheter og plikter de har i et demokrati» (Tønnesen og Tønnesen, 2007 s. 65).

Å gi opplysning om at det finnes flere forskjellige styreformer, og at demokrati ikke er det eneste gjeldende i verden er nokså viktig som å opplyse om alle rettigheter og plikter i et demokrati.

Hva kan gjøres i undervisningen for å gi elevene en oversikt over et fagstoff som kan for noen elever virke som et fjernt og tungt stoff? Tønnesen og Tønnesen har satt opp i boka *Demokratisk dannelse* noen punkter for forskjellige nødvendige forutsetninger. Det første er *et godt tema*. Det er vesentlig at elevene opplever temaet som viktig og relevant, og at det angår dem. Under temaet om hvordan Stortinget arbeider er det lite som relaterer til elever og barns hverdag. Det kan være vanskelig å forstå hvorfor det faktisk at det sitter 169 representanter på Stortinget påvirker dem på noen som helst måte. Derfor vil det være opp til læreren å tilpasse teksten og faginnholdet som relaterer til elevenes modenhetsnivå.

Det andre punktet handler om å stille gode spørsmål. Å unngå å stille ledende spørsmål er meget utfordrende for en lærer. Små variasjoner i måten spørsmålet blir stilt på kan gi store utslag på resultatet (Tønnesen og Tønnesen, 2007). Når man stiller spørsmålet om hvor mange representanter det er på Stortinget er man ute etter ett rett svar. Stiller man heller spørsmålet om hvordan en dag på Stortinget ser ut, kan man forvente seg like mange forskjellige svar som det finnes elever. En av skolens oppgaver er å styrke elevens dømmekraft og identitet. Hvordan man kan styrke elevens dømmekraft ved å stille spørsmål om Stortingets og dets

arbeid er heller vanskelig. Kapittel 5 handler nok heller om å gi elevene den grunnleggende faktakunnskapen de behøver for å videre utvikle sin egen dømmekraft og identitet.

Det tredje punktet går ut på at man bør skape positive forventinger til stoffet.

Stortingsmeldinger, forhandlinger og Odelstingsproposisjoner kan virke som et tungt stoff selv for den alminnelige mannen i gata, og muligens for enkelte av samfunnskunnskapslærere. Som klassens forbilde og signifikante andre har læreren et stort ansvar overfor elevene.

Lærerens holdninger og meninger kan av og til speiles over på klasserommet, nettopp fordi at elevene ser opp til læreren. Dette kalles symbolsk interaksjonisme (Imsen, 2005). En negativ holdning til fagstoffet fra lærerens side vil høyst trolig skape lite engasjement hos klassen. En positiv holdning derimot, kan være grobunn for en god samtale med elevene. En toveis-kommunikasjon er viktig for å forsikre seg om at elevene har forstått fagstoffet. Det er i første omgang elevene som skal dra nytte av undervisningen.

Etter å ha tatt en gjennomgang av innholdet i alle tre bøker, skal vi nå se nærmere på resultatet av den komparative analysen.

Resultat

Et kompetansemål fra LK06 lyder som følger: «gje døme på kva samarbeid, medverknad og demokrati inneber nasjonalt, lokalt, i organisasjonar og i skolen» (Saabye, 2013). Alle bøkene gir et godt grunnlag for å dekke dette kompetansemålet, men i varierende grad. Jeg har sammenlignet alle tre bøkene nærmere, og satt det i et skjema (se vedlegg 1). Der er det lagt vekt på følgende:

- **Tekstinnhold:** hva står i teksten? Hvordan fortelles det om demokrati i teksten? Hvilke tekster brukes det?
- **Spørsmål og oppgaver som åpner for videre refleksjon:** er det kun repetisjonsspørsmål fra teksten? Stilles det spørsmål uten fasit som elevene heller må tenke seg fram til? Stilles det spørsmål som åpner for en kritisk tankegang? Går oppgavene ut på å gjengi faktakunnskap?
- **Begrepsforklaringer:** å ha orden på begrepene vil unngå at teksten elevene leser er full av hull, som gjør det vanskelig for elevene å dekode hele teksten. Gir boka en beskrivelse av begrepene underveis?

- **Bildebruk og analogier. Er teksten tilpasset modningsnivået?:** Hva finnes av illustrasjoner og bilder? Er teksten lettlest? Skriver lærebokforfatterne på en slik måte at elevene kan kjenne igjen situasjoner og relatere det til egen hverdag?
- **I hvilken grad legger boka opp til undervisning om, eller til demokrati?:** Til slutt en sammenfatning av alle elementene i boka som enten legger opp til undervisning der elevene skal lære om demokratiet, eller få opplæring til å få en god demokratisk danning og demokratiske medborgere.

For å utdype skjemaet skal vi nå se nærmere på sammenligningen av lærebøkene hvor kriteriene ligger til grunn.

En sammenligning av lærebøkene

Matriks 8 har ikke et eget kapittel om demokrati, men setter av store deler av kapittelet til demokratiopplæring. Boka benytter en god del fiktive historier fra temaet samarbeid, medvirkning og demokrati. Disse historiene kunne likevel ha vært reelle, og gir samtidig et godt innblikk i hvordan en del av demokratiet fungerer. Noen av historiene er fra virkeligheten, blant annet historien om Rosa Parks. Matriks 8 bruker en oppdiktet historie fra en elevklasse som får besøke Stortinget og stille spørsmål underveis. Til forskjell fra Monitor 1 og Underveis bruker Matriks 8 blir faktakunnskapen innlemmet i fiktive historier, med tilhørende illustrasjoner, som kan relateres til en skolehverdag. De to andre bøkene bruker i større grad opprømsing av fakta for å formidle demokratikunnskapen. Når lærere svarer på undersøkelsen fra ICCS at de mangler de didaktiske verktøyene som kreves, kan det tenkes at det skyldes at det kan være vanskelig å formidle kunnskap om demokrati på en engasjerende og interessant måte. En fiktiv historie som har stor relevans for elevene kan bidra til at læreren lettere kan legge opp undervisning *til* demokrati.

Alle lærebøkene er noe tilbakeholdne når det gjelder demokratiets historie. Matriks 8 har et kort kapittel om Grunnloven. Der fortelles det at Grunnloven er grunnmuren i et demokrati. Det fortelles også om at Grunnloven ikke var positiv for alle menneskegrupper.

Jødeparagrafen viser at demokratiet ikke alltid er det perfekte systemet. Ved å fremlegge slik informasjon oppfordrer de til kritisk tenkning hos elevene. Monitor 1 nevner at «det begynte i Hellas». I likhet med Matriks viser også Monitor 1 at selv om Hellas hadde en form for demokrati, var det ikke alle innbyggerne som ble innlemmet i avstemninger og avgjørelser. Underveis viser også til grunnlovsforhandlingene i 1814, men til forskjell fra de to andre bøkene er det ingen antydninger til at demokratiet hadde mørke sider. Ønsker læreren at

elevene skal ha et kritisk blikk på demokratiets historie må innholdet analyseres nøye, samt at det bør gjøres gode valg om hvilke momenter ved demokratiets historie som skal vektlegges.

I både Underveis og Matriks 8 kan vi lese både fiktive historier og saker fra virkeligheten. I Monitor 1 finner vi kun faktatekster og saker fra virkeligheten. At det benyttes enten fiktive eller sanne historier behøver ikke å ha noen stor betydning for demokratiforståelsen til elevene. Så lenge historiene og fremstillingene er reelle og relevante, samt at de gir elevene mulighet til refleksjon og ettertanke er det ikke avgjørende om historien er ekte eller fiktiv. Når det er sagt, er det liten tvil om at kjennskap til viktige historier er til fordel for elevenes demokratiopplæring.

Spørsmålene og oppgavene som legger opp til videre refleksjon er en stor del av teksten, og bidrar mye til elevenes tekstforståelse. Både Matriks 8 og Monitor 1 har flere gode spørsmål som oppfordrer til en kritisk tankegang, samt spørsmål som krever at elevene benytter sin egen refleksjonsevne og utfordrer sin egen tankegang. Underveis har nesten utelukkende repetisjonsspørsmål som kun krever at elevene innhenter faktakunnskap fra teksten de har lest. Å kunne gjengi kunnskap er en stor del av skolehverdagen, og er den vurderingsmåten som er enklest å måle. Når Kunnskapsløftet krever at elevene skal inneha en kritisk tankegang, evne til deltakelse og en bred demokratiforståelse, er det innlysende at man av og til må gi elevene spørsmål som mangler fasitsvar. Når Underveis vegrer seg for å stille spørsmål som oppfordrer til refleksjon krever det at læreren erstatter noen av spørsmålene.

Å ha begrepene på plass er en viktig del av leseforståelsen. Begrep er fortettet innsikt, og kan ofte vurderes som det viktigste verktøyet i samfunnsfaget for å tilegne seg kunnskap (Overrein og Smidt, 2010). Matriks 8 og Underveis gir begrepsforklaringer fortløpende ved siden av teksten. Forfatterne av Monitor 1 har valgt å liste opp vanskelige ord og begrep, og har i likhet med de andre bøkene valgt å skrive begrepene i kursiv. Dette gir læreren et større ansvar ved at han må hjelpe elevene til å fylle begrepsbanken enten før eller etter lesestadiet. At begrepene blir forklart ved siden av teksten behøver ikke å bety at læreren blir fratatt ansvaret for å gi begrepsopplæring. Monitor 1 legger et større ansvar på læreren når det gjelder begrepsopplæring. Det er ikke nødvendigvis slik at lærebøkene dekker alle viktige begrep. Underveis i teksten kan det oppstå ord og begrep elevene stopper opp ved. Da gjelder det at læreren selv har et godt utviklet begrepsapparat, og at han evner å gi forskjellige forklaringer.

Alle tre lærebøker benytter seg av både illustrasjoner og fotografier fra virkeligheten. Dette kan bidra til at elevene lettere kan sette seg inn i forskjellige situasjoner, samt at det blir mer

virkelighetsnært. Matriks 8 har stort sett bilder og illustrasjoner som bidrar til at elevene lettere kan leve seg inn i situasjonen som blir forklart, og eller gir en bedre forståelse av innholdet. Monitor har en del illustrasjoner som visualiserer begrepene som beskrives. Dette kan, igjen, bidra til at elevene kan få en bedre forståelse av innholdet. Underveis benytter i mindre grad illustrasjoner og bilder, og fyller heller sidene med tekst. Her, som i de foregående bøkene benyttes det beskrivende illustrasjoner, men samtidig en del bilder som kan tolkes som støy. Det benyttes bilder av kunst og portrettbilder som i liten grad bidrar til en bredere demokratiforståelse.

Monitor 1 bruker en del analogier og sammenligninger fra elevenes hverdag. Noe av teksten er likevel mindre tilpasset modningsnivået på grunn av vanskelige ord og begrep som det ikke blir videre gjort rede for. Underveis har også tekst som kan være tung for en åttendeklasseelev. Av de tre forskjellige bøkene er det, etter min mening, Matriks 8 som har en tekst som er mest mulig tilpasset elevenes modningsnivå.

For å gi en oversikt over vurderingen av i hvilken grad lærebøkene legger opp til undervisning om, eller til demokrati vil jeg i neste kapittel lage en sammenfatning av kriteriene som er lagt til grunn, og foreta en helhetlig vurdering av bøkene.

En sammenfatning av sammenligningen

For å gi et grunnlag for min vurdering av de tre forskjellige lærebøkene har jeg tatt utgangspunkt i kunnskapsløftet og læreplanen for samfunnsfaget: «Faget skal stimulere til og gi erfaring med aktivt medborgarskap og demokratisk deltaking» (Saabye, 2013). Derfor skal vi se om bøkene åpner for å gi erfaring med aktivt medborgarskap og demokratisk deltaking, som i hovedsak betyr undervisning til demokrati.

Matriks 8 har tekst som gir elevene en forståelse av hvordan et demokrati fungerer, altså om demokrati. Når boka samtidig stiller kritiske spørsmål og gir oppgaver som oppfordrer elevene til å reflektere over medborgarskap og deltagelse blir flere av kompetansemålene oppfylt. Boka vurderes derfor i stor grad til å legge opp til undervisning *til* demokrati.

Monitor 1 har i likhet med Matriks 8 en tekst som i hovedsak handler om demokrati, men har flere oppgaver og spørsmål som stimulerer til demokratisk deltaking, samt åpner for videre refleksjon. Teksten i seg selv legger opp til undervisning om demokrati, men her, som ved Matriks 8 vil en blanding av teksten og oppgavene legge til rette for undervisning til demokrati.

I boka *Underveis* har vi sett på to forskjellige kapitler. Det første kapitlet handler om skolesamfunnet, og hvorfor et demokratisk samfunn trenger felles spilleregler. Det er nok dette kapitlet som åpner mest for videre refleksjon og demokratisk deltakelse. Det andre kapitlet handler om demokratiet som styreform, og legger i mindre grad opp til videre refleksjon og aktivt medborgerskap. Derfor vurderes boka *Underveis* til å være den boka som i minst grad legger til rette for undervisning *til* demokrati.

Konklusjon

Problemstillingen for denne oppgaven var: I hvilken grad legger lærebøkene opp til undervisning om, eller til demokrati? Jeg har lagt til grunne en del kriterier for vurderingen, og foretatt en komparativ analyse av tre utvalgte lærebøker. Et av funnene mine i denne oppgaven er at bøkene ikke er avgjørende for elevenes demokratiforståelse og medborgerskap. Bøkene er likevel et viktig didaktisk verktøy lærerne kan benytte seg av.

I forkant av resultatene og sammenligningen har jeg, med et kritisk blikk, belyst innholdet i bøkene. At bøkene i varierende grad legger opp til undervisning om, eller til demokrati behøver ikke å bety at det står dårlig til med demokratiberedskapen hos norske ungdommer. I en kortrapport fra ICCS viser det seg at norske elevers kunnskaper og ferdigheter er gode i forhold til andre land (Fjelstad, Lauglo og Mikkelsen, uten årstall).

Geir Bjarne Marjavana har i sin mastergradsoppgave undersøkt om elevers forståelse for begrepet demokrati går langt utover de hverdagslige aspektene ved demokratiet. Hans funn var at demokratiforståelsen var høyere enn først antatt. Når det viser seg at en bok i liten grad legger opp til undervisning til demokrati, behøver det ikke å bety at elevens demokratiforståelse og evne til refleksjon ikke oppfyller Kunnskapsløftets krav til måloppnåelse. Tønnesen og Tønnesen viser likevel en skepsis til at undervisning i de kritiske ferdighetene vektlegges for høyt. De mener at man kan risikere at den kritiske sansen elevene sitter igjen med, ikke fungerer konstruktivt, og at man lett kan miste troen på at det finnes en absolutt sannhet (Tønnesen og Tønnesen, 2007).

Janicke Stray referer til Audigier i sin ph.d- avhandling om demokratisk medborgerskap i norsk skole som klassifiserer to ulike klassifiseringer av nøkkelkompetanser som bør ligge til grunn for et godt demokratisk medborgerskap. Den første klassifiseringen er inndelt i tre kategorier: den kognitive, affektive og sosial- eller handlingskompetanse (Stray, 2009). Av kognitive kunnskaper bør en elev ha kunnskaper om verden, kompetanse om det juridiske og politiske, prosedural kompetanse og kunnskap om demokratiske institusjoner og

menneskerettslige prinsipper. Innholdet i Underveis gir elevene innblikk i forskjellige demokratiske institusjoner, kompetanse om det juridiske og politiske, prinsipper om menneskerettigheter, kunnskap om verden (de to siste punktene tas opp i andre kapitler enn de som er analysert i denne oppgaven). Alle disse punktene gir elevene noen felles spilleregler og en grunnkompetanse for å videre utvikle sin evne til refleksjon, deltakelse og medbestemmelse. Kort sagt vil dette kjennetegne kompetanse om demokrati.

Den andre kategorien Stray og Audigier belyser er den affektive, etiske og verdiorienterte kompetansen. Viktige momenter her er å inneha en kompetanse om frihet, likhet og solidaritet. Eleven bør kunne utvikle sin egen evne til å respektere andres meninger, lytte og reflektere, og opparbeide en toleranse for seg selv og andre. Den siste gruppen er sosial kompetanse og handlingskompetanse. Dette omhandler evnen til å bidra, medvirke og handle i samspill med andre mennesker (Stray, 2009). Det er på de to siste kategoriene at boka Underveis ikke helt oppfyller kravene for undervisning til demokrati.

Likevel er det ikke med stor bekymring at jeg vurderer boka Underveis fra Gyldendal til å i liten grad legge opp til undervisning til demokrati. Det har i dette studiet av lærebøker vist seg at læreboka ikke behøver å styre hele undervisningen, men at det heller er opp til hver enkelt lærer å vurdere i hvilken grad han eller hun lar boka styre demokratiopplæringen.

«Målretta undervisning er et samspill mellom faglige mål i læreplaner, elevkunnskap og faglige bidrag fra elever og samfunnsmessig kontekst» (Solhaug og Børhaug, 2012, 23)

Både Matriks 8, Monitor 1 og Underveis presenterer kunnskap og informasjon om demokratiet, og hvordan demokratiet fungerer. Hovedforskjellen mellom disse er hvordan lærebokforfatterne velger å presentere disse spillereglene. Underveis velger å legge fokuset på de demokratiske prosessene, mens Matriks 8 og Monitor 1 velger å presentere kunnskap om demokratiet, for deretter å åpne for videre refleksjon og diskusjon. Hovedgrunnen til at jeg vurderer boka Underveis til å i mindre grad legge til rette for undervisning til demokrati er fordi jeg mener den ikke stimulerer til og gir erfaring med aktivt medborgerskap og demokratisk deltakelse sammenlignet med Matriks 8 og Monitor 1.

For å svare på problemstillingen vil jeg oppsummert si at Matriks 8 og Monitor 1 legger i høy grad opp til undervisning til demokrati, mens boka Underveis i hovedsak legger opp til undervisning om demokrati.

Litteratur

Ainley, John., Wolfram Schulz, og Tim Friedman. 2013. *ICCS 2009 Encyclopedia: Approaches to civic and citizenship education around the world*. Amsterdam: International association for the evaluation of Educational Achievement (IEA)

Andresen, Gry, Trude Olsen, Hege Nicolaysen og Mari Skurdal. 2006. *Matriks 8 Samfunn: Samfunnsfag for ungdomstrinnet*. Aschehoug.

Berner, Elisabeth S og Trond Borge. 2006. *Monitor 1: Samfunnskunnskap*. Oslo: Cappelen Forlag

Fjelstad, Dag, Jon Lauglo og Rolf Mikkelsen. Uten årstall. *Demokratisk beredskap: Kortrapport om norske ungdomsskoleelevers prestasjoner og svar på spørsmål i den internasjonale demokratiundersøkelsen*. Oslo: Universitetet i Oslo

Hanssen, Gro S., Marit K. Helgesen, og Signy I. Vabo. 2005. *Politikk og demokrati: En innføring i stats- og kommunalkunnskap*. 1 utg. Oslo: Gyldendal Akademisk

Imsen, Gunn. 2005. *Elevenes verden: Innføring i pedagogisk psykologi*. 4 utgave. Oslo: Universitetsforlaget

Marjavara, Geir Bjarne. 2013. *Ungdomsskoleelevers demokratiforståelse: Den skjulte demokratiforståelsen* (mastergradsavhandling). Trondheim: NTNU

Overrein, Per og Jon Smidt. 2010. «Begrep og makt- Begrepslæring og samfunnsbilder i skriving i samfunnsfag» i *Skriving i alle fag – innsyn og utspill*, redigert av Smidt, Jon. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Ringdal, Kristen. 2001. *Enhet og mangfold: Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget

Saabye, Malin. Red, 2013. *Kunnskapsløftet: Mål og innhold i grunnskolen*. Oslo: PEDLEX Norsk Skoleinformasjon

Solhaug, Trond og Kjetil Børhaug. 2012. *Skolen i demokratiet: Demokratiet i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Strand, Mary M. og Torill Strand. 2006. *Underveis: Samfunnskunnskap 8-10*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Stray, Janicke H. 2009. *Demokratisk Medborgerskap i Norsk Skole?: En kritisk analyse*. (ph.d.-gradsavhandling) Oslo: Universitetet i Oslo

Tønnesen, Rolf Th. og Marianne Tønnesen. 2007. *Demokratisk Dannelse: Fagdidaktikk i samfunnskunnskap*. Bergen: Fagbokforlaget

Vedlegg 1

	Tekstinnhold	Spørsmål og oppgaver som åpner for refleksjon	Begrepsforklaringer	Bildebruk/ analogier / tekst tilpasset modningsnivået	Om, eller til demokrati?
Aschehoug-Matriks 8	<p>Demokrati har ikke eget kapittel, men blir nevnt under temaet «Makt»</p> <p>Fiktive, men reelle historier</p> <p>Eksempler</p> <p>Faktakunnskap</p> <p>Forskjellige sammensatte tekster</p> <p>Korte avsnitt</p>	<p>Repetisjonsspørsmål fra tekstene</p> <p>Gi eksempel på resultater fra politisk makt</p> <p>«Når har du makt?»</p> <p>«Når har andre makt?»</p> <p>«Tenk over»</p> <p>Gi eksempler fra organisasjoner og påvirkning.</p> <p>Oppgaver som handler direkte om demokrati og medvirkning</p>	<p>Det gis begrepsforklaringer underveis i teksten.</p> <p>Begreper og vanskelige ord er satt i kursiv.</p>	<p>Illustrasjoner</p> <p>Noen fotografier</p> <p>Lettlest tekst</p> <p>Teksten er i stor grad tilpasset modningsnivået hos en åttendeklasseelev</p>	<p>Teksten handler i stor grad om demokrati.</p> <p>Oppgavene og spørsmålene legger til rette for undervisning til demokrati</p>
Cappelen – Monitor 1	<p>Eget kapittel om demokrati</p> <p>Demokratiets historie</p> <p>Demokratiets mange ansikter</p> <p>Mye faktatekst</p> <p>Saker fra virkeligheten</p>	<p>Hvordan er en skole demokratisk?</p> <p>Hvor viktig er det at du som elev kan påvirke?</p> <p>Hva betyr elevdemokratiet for deg?</p> <p>Illustrasjoner med spørsmålet: «Hva skjer her?»</p>	<p>Listes opp begreper elevene vil møte</p> <p>Begreper og vanskelige ord er satt i kursiv.</p> <p>Det gis ingen forklaring utenom det som forklares i teksten</p>	<p>En blanding av illustrasjoner og fotografier.</p> <p>En del analogier som relaterer til elevenes hverdag</p> <p>Mye tekst</p> <p>Tekst som i mindre grad er tilpasset modningsnivået.</p>	<p>Teksten i seg selv legger opp til undervisning om demokrati</p> <p>Noen av spørsmålene legger opp til videre refleksjon</p>

Gyldendal - Underveis	<p>Fiktive men reelle historier</p> <p>Situasjoner elevene kan kjenne seg igjen i</p> <p>Demokratiets historie</p> <p>Mye faktatekst</p>	<p>Det er lite, til ingen spørsmål og oppgaver som åpner for videre refleksjon</p>	<p>Det gis begrepsforklaringer ved siden av teksten</p> <p>Noen av begrepene og vanskelige ord er satt i kursiv i teksten</p>	<p>Det brukes både fotografier og illustrasjoner</p> <p>Tekst som i mindre grad er tilpasset modningsnivået</p>	<p>Teksten og oppgavene legger i liten grad opp til undervisning til demokrati</p>